

Н.І. Луцан
**РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ
У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського вже багато років привертає увагу науковців різних країн, адже більшість проблем виховання та навчання дітей не лише не втратили своєї значущості, а, навпаки, потребує більш досконалого вивчення та впровадження у практику роботи. Процес становлення і розвиток сучасної школи неможливий без розробки теоретико-методологічних аспектів національної системи навчання і виховання з урахуванням вітчизняного досвіду, зокрема, знання того, як розвивалась теорія і практика взаємозв'язку мови і мовлення у минулому.

Мета статті – проаналізувати погляди відомого педагога на розвиток мовлення дітей засобами казки та розуміння мови як засобу загального розвитку дитини.

Народна дидактика здавна використовувала рідну мову як провідний засіб виховання дітей. У системі національного виховання В.О. Сухомлинського значне місце займають питання розвитку українського мовлення дітей. Видатний педагог стверджував, що найприроднішим і оптимально вираженим для української дитини є навчання і виховання рідною українською мовою в атмосфері культури рідного народу. На його думку, рідна мова є осердям її духовної культури, в якій людина народилась і виросла, сформувалась як особистість вбираючи духовну самобутність і відмінні риси народної

психології. Учений наголошував на тому, що розкривши дитині багатство рідного слова, ми розкриваємо їй багатство її власної душі, а вивченням рідного слова ми вводимо малюка в дух народу, в те єдине живе джерело, з якого б'є усіяка поезія. У слові, у мові сховані всі сподівання народу, передається його мудрість, що збагачує і виховує всі наступні покоління.

У дидактичній системі В.О.Сухомлинського проблема навчання дітей рідної мови займає особливе місце, адже вона будувалась на засадах виховання любові до рідної мови, культури, історичних традицій, природи рідного краю. У зв'язку з цим В.О. Сухомлинський писав: „Відчуваючи, переживаючи красу побаченого й почутого, діти сприймали найтонші відтінки слова, і через слово краса входила в їхні душі” [3: 202].

В.О.Сухомлинський неодноразово вказував на потребу розкрити перед серцем і пам'яттю дитини внутрішнє багатство, „емоційну красу рідного слова”. Педагог підкреслює: „Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова”[3:202]. Саме на цих засадах будувалася вся система виховання любові до рідного слова та навчання дітей рідної мови, створена В.О.Сухомлинським.

Рідне слово є зряддям патріотичного виховання дітей. За словами В.О.Сухомлинського, тільки той може осягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність батьківщини, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим

ім'ям своєї родини. Педагог повинен зробити українське слово надбанням духовного світу дитини, разом зі звучанням цього слова влити в її душу відчуття краси, мелодії і емоцій, які вклав український народ у своє рідне слово. На думку В.О.Сухомлинського, це найлегше зробити в ранньому дитинстві, ще до школи, оскільки дитяча душа надзвичайно чутлива до тонкощів краси й емоційного забарвлення слова, оскільки дитинство не є підготовкою до життя, а це „справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя” [2].

Наріжними рядками лінгводидактичної спадщини вченого є принцип національної спрямованості мовленнєвого розвитку дитини і навчання її рідної мови, який тісно переплітається з принципом урахування вікових особливостей дитини. Оволодіння рідною мовою, на думку вченого, визначає багатство, широту інтелектуальних і естетичних інтересів особистості. Педагог наголошує: „Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова”[3:201-202]. Тому вже з дошкільного віку необхідно навчати дітей правильно думати, висловлювати свої думки, користуватись внутрішнім мовленням. Тому повноцінне навчання, тобто таке, яке розвиває розумові сили і здібності, було б немислимим, якби не спеціальна спрямованість, скерованість навчання – розвивати розум, виховувати розумних.

У великій і багатогранній спадщині В.О. Сухомлинського одне з чільних місць посідає питання розвитку зв'язного мовлення – важливого чинника становлення всебічно розвиненої особистості, могутній засіб її духовного збагачення.

Особливої уваги заслуговують погляди В.О. Сухомлинського на роль казки в навчанні дітей рідної мови. „Створення казок – один з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Водночас це важливий засіб розумового розвитку”[3:181]. Відомий педагог пропонує вводити дітей до кімнати казок, де сама обстановка примушує дитину не тільки слухати казки, а й самостійно розповідати їх, створювати казки з новим сюжетом. Цей чудовий метод розвитку мовлення набуває особливої актуальності сьогодні як для дошкільних закладів освіти, так і для початкової школи.

Нами було проведено в три етапи експериментальне дослідження, яке засвідчило, що казка сприяє розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

На першому етапі дітям пропонувались описові ігрові мовленнєві вправи. Наприклад, Ігрова-вправа „Хто твій улюблений казковий герой?”

Процедура виконання: Вихователь показує картинки із зображенням героїв знайомих казок. Діти розглядають, обирають своїх улюблених героїв і відповідають спочатку на запитання вихователя: Хто твій улюблений герой?, З якої він казки?, Чому він тобі подобається? Надалі вихователь пропонує дітям розпитати один в

одного про улюбленого казкового героя.

На заняттях з художньої літератури вчили дітей драматизувати знайомі казки „Рукавичка”, „Ріпка”, „Три ведмеді”, „Лисиця і Журавель”, „Лисиця і рак”, „Сьома дочка”, „Лисичка, котик і півник”, „Як звірі хату будували”. Робота з кожною казкою відбувалася в певній послідовності: дітям читали (чи розповідали незнайому казку), проводили бесіду за змістом казки. На другому занятті після розповідання казки обговорювали героїв казки, діти обирали для себе одного з героїв і розігрували його дії (режисерські ігри), які потім аналізувалися дітьми. На іграх-заняттях розігрувались окремі епізоди із знайомої казки (ігри за змістом казки). Наприклад: „На гостинах у ведмедів” (казка „Три ведмеді”), „Запрошуємо до хатинки”, „Як звірі врятувались” (казка „Як звірі хату будували”), „Хто в рукавичці живе?” (казка „Рукавичка”), „Обід пана Коцького” (казка „Пан Коцький”) і т.ін. У години розваги діти інсценували знайомі казки, показували їх у театрі іграшок, театрі живих тіней. На заключному занятті проводили гру-драматизацію за знайомою казкою.

Упродовж другого етапу на заняттях з художньої літератури діти розповідали за ілюстраціями, складала розповіді описи і сюжетні розповіді про одного героя, окремі епізоди твору, переказували казки. Наводимо фрагменти заняття з художньої літератури.

Дидактична гра „Казкове лото”

Мета: вчити дітей за ілюстраціями впізнавати казки, розвивати вміння складати розповіді.

Матеріал: ілюстрації та картинки за змістом казок.

Хід гри: кожній дитині дається набір картинок з різних казок. За цими картинками пропонується скласти свою казку. Проілюструємо прикладом.

Маринка Л.(ЕГ): „Далеко від нас існує чудова країна, де живе маленька дівчинка. Вона дуже полюбляє все красиве. У цій країні росте багато квітів, живуть казкові звірі, птахи, панує спокій. Але у принцеси є дуже зла і хитра мачуха. Вона не любить дітей, тому не пускала дівчинку нікуди подорожувати та не дозволяла ні з ким товаришувати. Одного разу, коли мачухи не було вдома, до принцеси завітала тітка Фея. Вона побачила свою племінницю засмученою і вирішила забрати її до себе. Дівчинка зраділа і вони разом покинули цю країну”.

Словесна гра “Подорож до країни казок”

Мета: активізувати творчу уяву дітей, розвивати вміння використовувати отриманні раніше знання для складання розповідей.

Хід гри: Вихователь: - Діти! До нас сьогодні завітав телепузик – Розмовляйко. Він запрошує вас разом з ним здійснити подорож до Країни казок. Давайте заглянемо в минуле казкових героїв: що було раніше з тим чи іншим героєм? Першим свою розповідь складе телепузик Розмовляйко.

Телепузик: „Я вам розповім про Івасика. Колись давно Івасик був красивим, синьооким, золоточубим хлопцем. У нього була чарівна паличка, з якою він подорожував по казках. Коли було сумно, Івасик торкався паличкою і розмальовував все навкруги. Доторкнеться до

трави, вона стає зеленою і соковитою, опустить паличку в море, воно вмить стає блакитним, прозорим і чистим. Дощовий, похмурий день Івасик одним поштовхом руки перетворював на сонячний та яскравий. Та трапилось лихо, зла Фея викрала в Івасика чарівну паличку, а його відправила в казку, якій дала назву „Івасик-Телесик””.

Пропонуємо дітям здійснити “прогулянку” в минуле свого казкового героя.

Словесна гра “Казкова плутанина”

Мета: активізувати творчу уяву дітей, вправляти у складанні творчих розповідей.

Хід гри: Вихователь: – Розмовляйко щойно повернувся з Казкової країни. Він бачив багато казок, зустрічався з багатьма героями. У нього все переплуталось. Допоможіть йому розплутати клубок з казкових подій.

У вербальних іграх стимулювали дітей будувати монологи різних типів. Робота проводилась у відповідній послідовності. На заняттях з художньої літератури дітям читалось знайоме оповідання чи розповідалась казка: діти обирали для себе улюблених героїв, склали про них описово-сюжетні розповіді, в яких висловлювали своє ставлення до героїв; розігрували окремі ігрові ситуації за змістом художніх творів: „На гостинах у зайчика” (казка „Зайчикова хатка”), „На гостинах у ведмедя” (казка „Три ведмеді”), „Запрошую до рукавички” (казка „Рукавичка”) і т. ін. У години розваг, на літературних ранках і вечорах діти театралізували тексти знайомих оповідань і казок. Наприклад, театралізована гра „Сторінками

улюблених казок”, під час якої діти розігрували знайомі казкові ситуації разом з улюбленими героями телепузиками. Добирались ілюстрації до знайомих казок („Рукавичка”, „Пан Коцький”, „Солом’яний бичок”, „Котик і півник” і т.ін.), які приносив телепузик. Діти розглядали ілюстрації, впізнавали знайомих героїв. Телепузик повідомляв, що Країна казок зачарована чаклуном, потрібно її „оживити”, звільнити героїв від чаклунства. Для того, щоб їх розчаклувати, треба оживити уривок кожної казки. (Дітям роздавали ілюстрації із сюжетом казки, костюми і пропонували відтворити зображений сюжет).

За змістом знайомих казок діти організовували ігри-драматизації в постійно діючих театрах „Театр улюблених казок”, „Театр пантоміми”. У „Театрі пантоміми” „актори” мімікою, жестами, рухами, зображували героїв знайомих казок, глядачі – відгадували, оцінювали, хто найкраще, більш точно і виразно відтворив образ казкового героя (немовними засобами виразності). У театрі пантоміми проводились театральні ігрові дійства „Відгадай мого улюбленого героя”. Діти з допомогою мовних і немовних засобів виразності зображували „показували”, „подавали” в ігрових діях когось із героїв казок. Глядачі відгадували, з якої казки герой, оцінювали дії і мовлення того, хто представляв героя.

У вечірні години ми влаштовували ігри за сюжетами знайомих казок з елементами змагання „Хто придумає кращу гру за знайомою казкою?” Діти по черзі називали казку, назву гри, ролі, пропонований сюжет. Спільно з

дітьми обирали найкращий сюжет, організатором цієї гри була дитина, чий сюжет гри обрали діти. Їй потрібно було самостійно розподілити ролі, пояснити і організувати гру.

На креативному етапі ми продовжували стимулювати дітей до створення ігрового задуму і сюжету за їхньою власною ініціативою з використанням різного типу монологу. Наприклад, словесна гра *“Кольорові казки”*

Мета: вправляти дітей у побудові творчих розповідей казкового сюжету.

Хід гри. Перед початком розповіді-монологу вихователь проводить коротку бесіду: – Діти, колір займає велике місце в житті людини. Адже кожен колір і вся багатоманітність його відтінків несуть певну інформацію про довкілля. І тому назва кольору може бути назвою казки: жовта казка, зелена казка, синя казка і т. ін. Подумайте, який колір ви найбільше любите і казку якого кольору ви хочете скласти. Тільки пам’ятайте, що всі герої у вашій казці, і всі предмети, з якими будуть виникати різні казкові пригоди повинні бути одного кольору. Діти обирали колір і назву казки („Жовта казка”, „На гостинах у зеленої казки”, „Червона казка”, „Синя сімейка”, „Україні жовтих і чорних людей” і т. ін.).

Наводимо складену розповідь дітьми: („Жовта казка”) “Жовте, тепле Сонечко, як яєчний жовток, висіло над землею. А по промінцям на землі по жовтій траві йшли курчата, і всі вони були жовті-жовті. Жовта бджола підлетіла до жовтого курчати і стала запрошувати його до свого жовтого вулика. Але він у вулик не зміг потрапити: дірочка була маленька. Навколо жовтіли луки. Це цвіли

кульбаби. Я вийшов на луки, серед них і весь покритися жовтим пилком і став жовтим, жовтим. Сонечко пригріло, своїми жовтими промінцями підняло мене на небо і я потрапив у жовту країну: там все було жовтим: жовті люди, жовті будинки, дерева, все, все. Мене зустріли з радістю мешканці жовтої країни, бо я був жовтий”. Закінчувалось заняття грою „Дружба кольорів”, дітям роздавались шапочки різного кольору, вони читали уривки вірша про свій колір, водили хоровод.

На цьому етапі вводились елементи змагання „Хто кращу придумає казку”. Пропонувалось почергове складання сюжету дітьми. Спільне сюжетоскладання об’єднувалося певною темою, дітям пропонувалось продовжити прочитану казку. Наприклад, “Давай придумаємо, що було далі з бабусею та онукою у казці „Червона шапочка”. Отже, діти брали участь у плануванні сюжету гри, який не нав’язувався ззовні дорослим, а створювався за власною ініціативою дітей. Стимулом до виникнення нової гри були атрибути, іграшки, декорації до знайомих казок.

Завершувалось навчання театральньо-ігровим дійством „Казкова ігротека”, в якій брали участь усі діти. Казкова ігротека – це своєрідна гра-вікторина, в якій діти розігрували свої сюжети за змістом знайомих казок. Ведучий – дідусь-казкар (вихователь) – разом із глядачами відгадували, за якою казкою була розіграна гра, обирали найкращого виконавця ролі.

Висновки. Отже, у спадщині В.О. Сухомлинського містяться основні педагогічні ідеї, думки, погляди, поради щодо навчання і виховання дітей. Багато вихователів-практиків

впроваджують ці ідеї у навчально-виховний процес дошкільних закладів. Ми вважаємо необхідним подальше дослідження і творче використання наукової та методичної спадщини педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коментар до Базового компоненту дошкільної освіти в Україні. Наук.-метод. посібник /Наук. Ред. О.Л. Кононко. – К.: Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.

2. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Изд. 7-е. – К.: Рад. школа, 1981. – 382 с.

3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К. – Рад. школа, 1977. – 670 с.

Подано до редакції 19.05.08

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются педагогические идеи В.О.Сухомлинского. Очерчены актуальные взгляды на речевое развитие детей посредством сказки. Исследуется влияние сказки на развитие связной речи детей старшего дошкольного возраста.

SUMMARY

The article analyses pedagogical ideas of V.O. Suhomlynsky describing some actual ideas of children's speech development via fairy-tales; investigates the influence of fairy-tales on development of coherent speech of children of senior preschool age.